

4 '2001

МОВО ЗНАВСТВО

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ
ІНСТИТУТУ МОВОЗНАВСТВА
ім. О. О. ПОТЕБНИ
ТА УКРАЇНСЬКОГО
МОВНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО
ФОНДУ
НАН УКРАЇНИ

В. М. РУСАНІВСЬКИЙ
(головний редактор)
О. О. ТАРАНЕНКО
(заст. головного редактора)
В. А. ШИРОКОВ
(заст. головного редактора)
В. В. АКУЛЕНКО
А. П. ГРИЩЕНКО
С. Я. ЄРМОЛЕНКО
Ю. О. КАРПЕНКО
Н. Ф. КЛИМЕНКО
А. П. НЕПОКУПНИЙ
В. В. НІМЧУК
Н. Г. ОЗЕРОВА
Г. П. ПІВТОРАК
В. Г. СКЛЯРЕНКО
О. Б. ТКАЧЕНКО
О. І. ЧЕРЕДНИЧЕНКО
В. І. ЧУМАК
(відп. секретар)
Ю. ШЕВЕЛЬОВ (США)
М. ШТЕЦЬ (Словаччина)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Адреса редакції 01001, Київ-1,
вул. Грушевського, 4
тел. 228-19-24
факс 228-43-83

*Свідоцтво про реєстрацію серії КВ № 5562
від 18.10.2001 р.,
видане Держкомінформом України*

Редактори *Н. М. ГАЙДАЙ, В. С. ДАНИХІНА*

Здано до набору 4.10.2001. Підп. до друку 27.11.2001.
Формат 70x108/16. Папір офсетний. № 1. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 7,0. Обл. вид. арк. 7,72.
Тираж 650 пр. Зам. № 620.

Оригінал-макет підготовлено
в Українському мовно-інформаційному фонді
НАН України

Видавничий дім «Академперіодика» НАН України
Свідоцтво про внесення до Держ. реєстру
суб'єкта видавн. справи серії ДК № 544 від 27.07.2001 р.
01004 Київ-4, вул. Терещенківська, 4

МОВО ЗНАВСТВО

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ
ІНСТИТУТУ МОВОЗНАВСТВА
ім. О. О. ПОТЕБНІ
ТА УКРАЇНСЬКОГО
МОВНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО
ФОНДУ
НАН УКРАЇНИ

ЛИПЕНЬ
СЕРПЕНЬ 2001

ЗАСНОВАНИЙ У СІЧНІ 1967 РОКУ
ВИХОДИТЬ 1 РАЗ
НА ДВА МІСЯЦІ

ЗМІСТ

Тараненко О. О. Українська мова і сучасна мовна ситуація в Україні	3
Степанов Є. М. Монолінгвізм і полілінгвізм міста у минулому й сучасному	20
Шульгач В. П. Українські етимології. 46–55	28
Пелюх Т. Г. Назви форм ліків та лікарських препаратів у лікарських порадиниках XVI–XVIII ст.	33
Аркушин Г. А. Західнополіські деривати з суфіксом -к(-а)	40
Пчелінцева О. Е. Семантичний потенціал імен дії у сфері аспектуальності	47
Дядюра Г. М. Експериментальне дослідження функціонування образних засобів у науковому тексті	53
Галич В. М. Естетична значущість фонетичної оболонки антропоніма	61

РЕЦЕНЗІЇ ТА АНОТАЦІЇ

Карпенко Ю. Орфоепічний словник української мови : В 2-х т. / Пешак М. М., Русанівський В. М., Сологуб Н. М., Чумак В. В., Ярун Г. М.	66
Грещук В. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства	68
Зайцева Н. Пиотровский Р. Г. Лингвистический автомат и его речемыслительное обоснование	71
Єрмоленко С. Я. Лучик А. А. Семантика прислівникових еквівалентів слова української і російської мов	74
Загнітко А. Kaliušenko V. D. Typologie denominaler Verben	76

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Хроніка	80
-------------------	----

© Інститут мовознавства
ім. О. О. Потебні
НАН України, 2001

© Український
мовно-інформаційний
фонд
НАН України, 2001

СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІМЕН ДІЇ У СФЕРІ АСПЕКТУАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена аналізу девербативів крізь призму дієслівної категорії аспектуальності, з'ясуванню семантичного потенціалу віддієслівних імен дії у сфері дієслівних аспектуальних ознак і встановленню пов'язаних з цим обмежень у творенні девербативів від дієслів з певною аспектуальною структурою.

Ключові слова: девербатив, аспектуальність, лексична та граматична семантика дієслова.

Віддієслівні іменники зі значенням дії в дослідженнях останніх років зазнавали аналізу в аспекті співвідношення в їх структурі іменних і дієслівних ознак. Проте досі залишається малорозробленою типологія дієслівних семантичних ознак¹, які впливають на процес словотворення девербативів, практично не опрацьовано питання, пов'язані з аспектуальною структурою російських імен дії. У цій статті ми спробуємо проаналізувати девербативи крізь призму дієслівної категорії аспектуальності², з'ясувати семантичний потенціал віддієслівних імен дії у сфері дієслівних аспектуальних ознак і встановити пов'язані з цим фактором обмеження у творенні девербативів від дієслів з певною аспектуальною структурою.

Як відомо, у дієслові аспектуальні значення передаються за допомогою видових опозицій, часової парадигми, а також за допомогою певних розрядів — способів дієслівної дії (за іншою термінологією — родів дієслівної дії). Аспектуальною характеристикою дієслова є також семантична ознака граничності / неграничності дії, яка в дієслів недоконаного виду є формально не вираженою. У похідних російських іменах дії семантика виду великою мірою нейтралізована і позбавлена статусу граматичної категорії, значення дієслівного часу повністю втрачається. Однак категорія способів дієслівної дії³, яка нерозривно пов'язана з лексичною та граматичною семантикою дієслова і його афіксів, успадкована похідним іменником у більшому обсязі, ніж інші дієслівні ознаки. Тому в основу

¹ Кабулова Л. Т. Функціонування віддієслівних іменників у газетно-публіцистичному стилі: Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— К., 1996.— 16 с.; Казаков В. П. Синтаксис имени действия.— Л., 1994.— 148 с.; Кузнецова Г. А. Условия проявления отглагольными существительными процессуального значения: Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— М., 1982.— 16 с.; Морозова М. А. Словообразовательная синонимия в сфере отглагольных имен действия: Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— Елец, 1997.— 17 с.; Урысон Е. В. Синтаксическая деривация и «наивная» картина мира // Вопр. языкознания.— 1996.— № 4.— С. 25–38; Шапошникова Л. В. Семантико-словообразовательная типология отглагольных имен существительных на -ние (-ание, -ение) в современном русском языке: Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— Саратов, 1988.— 16 с.

² Реферовская Е. А. Аспектуальные значения французского глагола // Теория грамматического значения и аспектологические исследования.— Л., 1984.— С. 91–109.

³ Ми користуємося класифікаціями способів дії, а також семантичних компонентів аспектуальності, запропонованими авторами «Теории функциональной грамматики» (Л., 1987.— С. 73–85).

нашого аналізу покладено класифікацію девербативів за ознакою їх семантичної співвіднесеності з дієсловами певних способів дії.

Категорія аспектуальності в російській мові охоплює такі семантичні ознаки: кратність, тривалість, інтенсивність, фазовість та лімітативність⁴. Очевидно, ці компоненти специфічно реалізуються у структурі девербативів, тому кожний з них розглядатимемо окремо.

Семантична ознака тривалості може мати імпліцитний і експліцитний характер, виражатися внутрішніми й зовнішніми (контекстуальними) засобами. Нас цікавить насамперед внутрішня тривалість, зовнішню враховуємо лише в тих випадках, коли поєднуваність з поширювачами є маркером певної аспектуальної структури. Як свідчить аналіз мовленнєвого матеріалу⁵, в межах іменникової форми вираження дії спектр семантичних опозицій типів тривалості, які пов'язані зі способами дії, є досить широким. Так само як і дієслово, ім'я дії може бути схарактеризоване за тривалістю («По доносу Бубеннова *печатание* приостановлено» — В. Гроссман) або представлене безвідносно до цієї категорії, коли ознака тривалості є неістотною («Все высказываются за *печатание* рукописи» О. Бочаров).

Дуже поширеним є вираження девербативами неозначеної тривалості. Це характерно для імен, мотивованих дієсловами багатоактного способу дії («Бедное животное жалким *мяуканием* призывало на помощь» — О. Пушкин), а також девербативів з ітеративною семантикою («В глубине его (перелеска) стояли уже птичий свист и *перещелк*» — Є. Мальцев). Тривалість цих імен є одночасно перервною, тобто перетинається з полем кратності. Неперервна неозначена тривалість властива девербативам, утвореним від дієслів, що не містять сем кратності і багатоактності, наприклад стальных («Он, по-видимому, нетерпеливо сносит свое *бездействие*» — О. Пушкин).

Розглядаючи реалізацію девербативом семантики означеної тривалості, помічаємо його істотні відмінності від дієслова. Як відомо, означена тривалість може актуалізуватися за допомогою зовнішніх показників (детермінантів або синтаксичної конструкції), які визначають певний відрізок або кінцеву межу дії та конкретизують власну неозначено-тривалу семантику дієслів різних способів дії. Тут ім'я повністю відповідає дієслову, наприклад, при маніфестації означеної граничної тривалості («Немало труда и времени ушло на *перевоз*, но и это минуло десять дней спустя» — С. Бородин) або означеної неграничної тривалості («Сторонники импрессионистического подхода обречены на бесконечное *повторение* самих себя» — М. Яковлев). Різновидами зовнішньої означеної тривалості є тривалість замкнена (похудеть *за два месяца*) та тривалість збереження результату (уехать *на два года*). Актуалізація цих типів тривалості у девербативах трапляється не так часто, їх детермінація здійснюється іншими, ніж у дієслові, засобами, тому ідентифікуються ці значення шляхом трансформації у дієслівну конструкцію: «Валя получила в институте *годичную отсрочку* по дипломному проекту» (О. Волошин) = дипломный проект *отсрочили на год*.

У той же час можливості імені виражати означену тривалість внутрішньо-лексемно є досить обмеженими. Наприклад, випадки утворення імен дії від тривало-обмежувальних дієслів, у яких ця властивість виступає у виразній формі, поодинокі: лише 12 пердуративних дієслів утворюють відповідні за значенням імена дії: *отбывание* — *отбытие (срока)*, *отгуливание (положенного времени)* і т.ін. Про вплив семантики в цьому випадку переконливо свідчить і такий факт: 86 із 100 дієслів з префіксом *про-* і якісно-оцінним значенням, що виступають як мотиватори іменників, містять одночасно й семи обмежувальної тривалості (*простежить тщательно* — *простежить полдня*), але жодний з по-

⁴ Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис.— Л., 1987.— С. 41.

⁵ Фактичний матеріал дібрано методом суцільної вибірки із «Словаря русского языка» (В 4-х т.— М., 1981–1984), «Словаря современного русского литературного языка» (М.; Л., 1948–1965, Т. 1–17). Картоотека контекстуальних уживань девербативів у текстах художньої літератури та періодичної преси становить понад 5 тис. одиниць.

хідних від них девербативів не зберігає цього значення обмеженості (*тицательная простежка* — **двухчасовая простежка*).

Семантика граничної тривалості з реальною межею актуалізується також у дієсловах термінативно-тривалої та термінативно-інтенсивної семантики, але в нечітко вираженій формі. Дієслова стативного (*нагуляться, выбегаться*), надмірно-інтенсивного (*улежаться, упрыгаться*), фінально-заперечувального (*доиграться, досидеться*) способів дії взагалі не спроможні мотивувати імена (характерно, що на це обмеження не впливає навіть наявність у дієслова імперфективної форми: *выспаться* — *высыпаться*), від надмірно-кратних утворюються 3 девербативи (*истощение, износ, иссушение*), від надмірно-тривалих — 9 (*загул, загляденье* і т. ін.). У цих поодиноких випадках процес творення іменника дії супроводжується зміною дієслівної семантичної структури; значення слів *загляденье* — *заглядеться, загул* — *загуляться, истощение* — *истощиться* не є симетричним: надмірно-кратні та надмірно-тривалі семи значною мірою нейтралізуються, зберігаючись у вигляді заперечно-оцінювальної надмірної кількості дії без чітко вираженої межі. У кожному випадку набувається потенційне значення тривалості збереження наслідку: тривалий процес — наслідок — неграничний стан (*тощатъ* — *истощиться* — *истощение*).

Таким чином, специфіка віддієслівного іменника у вираженні значень тривалості виявляється при перетині семантичних ознак тривалості та лімітативності (обмеженості дії). Водночас за допомогою засобів контексту можлива актуалізація практично будь-якого змістового типу зовнішньої тривалості.

Іншим компонентом кількісної аспектуальності є кратність, яка реалізується внаслідок взаємодії двох значень — однократності та багатократності. Багатократність може виступати у трьох різновидах: мультиплікативному, дистрибутивному та ітеративному, які відрізняються низкою ознак і по-різному реалізуються в іменах дії. Аналіз матеріалу дозволяє стверджувати, що в цьому випадку визначальними є також наявність / відсутність ознаки граничності, реальний або потенційний характер її вияву.

Мультиплікативна неоднократність позначає граничну або неграничну монотемпоральну множину повторюваних мікроситуацій, в яких задіяні однакові учасники. Неграничну неоднократність цього типу передають іменники, які утворені від багатоактних дієслів («Возможно, Большая Медведица слышит лай звездных псов» — М. Усов), а також від ітеративних («Мерное позванивание локомотива оглащало леса...» — В. Короленко). Мультиплікативна гранична неоднократність (*попрыгать, застучать*) може актуалізуватися у девербативах лише засобами контексту: «Вдалеке **раздался стук** топора» (В. Арсеньев) = ...*застучал* топор.

Іншим семантичним типом неоднократності є дистрибутивна неоднократність, яка позначає монотемпоральну множину повторюваних мікроситуацій, у кожній з яких задіяні різні одиничні репрезентанти сукупного актанта, до того ж ці мікроситуації відбуваються в один обмежено-тривалий відрізок часу. Суттєвою відмінністю цього типу неоднократності від попереднього є необхідна (імпліцитна або експліцитна) присутність ознаки граничності, тобто перетин із полем лімітативності. У дієсловах значення дистрибутивної неоднократності реалізується за допомогою дистрибутивно-сумарного, кумулятивного і тотального способів дії. Словотвірна активність дистрибутивно-сумарних дієслів щодо девербативів залежить від міри вираження ознаки граничності. Так, дієслова з префіксом *по-* (*пострелять всех птиц*) — експліцитно граничні, позбавлені ознаки процесуальності та позначають скінченну множину повторюваних ситуацій. Можливо, цим можна пояснити абсолютну неспроможність збереження значення дистрибутивної неоднократності в іменах дії з префіксом *по-*. Якщо дієслово містить тільки дистрибутивні семи або поєднує їх з делімітативними, утворити від нього ім'я дії потенційно неможливо: *повспоминать всех друзей* — *повспоминать несколько минут*. За наявності процесно-результативних сем у структурі значення дієслово здатне мотивувати девербатив, але дистрибутивна ознака в ньому повністю нейтралізується: *порезать палец* — *порезать всех кур; порез пальца* — **порез всех кур*.

Дистрибутивні дієслова з префіксами **об-** і **раз-** мають імперфективну форму, яка виражає граничність в імпліцитній формі, тому багато з них мотивують імена дії (17 та 45 відповідно): *обшаривание, раздаривание* і т. ін. Контекст може експлікувати ознаку граничності («Объезд петроградских полков, адреса которых Денисов старательно выписал, занял полдня» — Ю. Кремлев = ...полки *объехали за полдня*) або передавати дію без конкретної межі («Пока Рогов ждал главного инженера, ему заново припомнился сегодняшний *обход* участков вместе с начальником шахты» — О. Волошин).

Кумулятивні дієслова підпорядковані тій самій закономірності: імена (іх 18) утворюються лише за умови потенційного, імпліцитного характеру граничності, тобто за наявності імперфективної форми: *намыть — песка — намывать — намывание песка*. Проте в дієсловах недоконаного виду кумулятивне значення виражене меншою мірою (за класифікацією М. А. Шелякіна (1983), до кумулятивного способу дії взагалі належать тільки форми доконаного виду, пор.: *накидать мячей — накидывать?*). Отже, попри те, що девербативи можуть містити кумулятивне значення, у реальному мовленні цього практично не відбувається.

Найпродуктивнішою словотвірною базою для імен дії (113 девербативів) з-поміж усіх дистрибутивних дієслів є дієслова тотального способу дії (*изрисовать*), що пояснюється їх ширшими можливостями щодо представлення дії як нескінченної, процесуальної, потенційно граничної, яка водночас зберігає семантику тотальності: «Еще воины Дмитрия обшаривали приволжские леса, а вестник уже рассказывал Олегу об *избиении* татар» (С. Бородин). Отже, реалізація в іменах дистрибутивної неоднократності можлива лише за умови імпліцитного потенційного характеру ознаки граничності мотивуючого дієслова.

Третій тип неоднократності — ітеративний — відрізняється від попередніх семантикою неграничності, політемпоральності та незмінністю складу учасників. Саме він є найхарактернішим для іменної форми вираження дії, тому що не містить ознаки граничності дії. У дієсловах це передається через необмежено-кратне використання імперфективної форми, тому всі девербативи, співвідносні з дієсловами недоконаного виду (а в деяких випадках — і доконаного), здатні за відповідних умов актуалізувати значення ітеративної багатократності. Цьому сприяють детермінанти циклічності, інтервалу, узуальності («Дьякон Ахилла проводил все дни свои в ...*выезде* и в мене своих коней или порой в *дразнении* и в *укрощении* своей Эсперансы» — М. Лесков); дієслівна форма *бывали*, форма множини самого імені дії («Шли конные рати, шли пешие... *Остановки* (мн.) бывали коротки, *переходы* долги: за шеломами лесов ждала их Москва» — С. Бородин).

Іншою стороною категорії кратності є значення одноактності. У російській мові основним засобом його вираження є одноактні дієслова, які позначають одну мікроситуацію щодо множини повторюваних таких самих ситуацій, позначених імперфективним дієсловом. Зауважимо, що три чверті багатоактних дієслів у російській мові мають співвідносні одноактні утворення (203 з 262, за даними В. І. Яковлева⁶) типу *булькать — булькнуть*. У віддієслівних іменах дії не спостерігаємо такої регулярної співвідносності за ознакою одноактності — багатоактності (аналогічних іменних пар, які зберігають дієслівні показники одноактності — багатоактності, у нашій картотеці нараховується близько 40: *взмах — взмахивание; глотание — глоток* і т. ін.). При вживанні у контексті в формі однини «одноактні» девербативи завжди актуалізують значення одноактної, частіше моментальної дії: «Шуршащая медленность мига Тревожным *звонком* прервалась» (Є. Євтушенко). Пор.: «Отрок лил князю воду...; касание струи о медь рождало *звон*, похожий на дальнюю песню» (С. Бородин) — за відсутності формального показника одноактності (суфікса **-ок**) ім'я актуалізує значення тривалості. Однократне значення може виражатися також за допомогою інших девербативів, утворених, зокрема, від дієслів загальнорезультативних способів дії, хоч тут правильніше вести мову про одноразовий характер

⁶ Яковлев В. И. Многоактность как способ глагольного действия // Филол. науки.— 1975.— № 3.— С. 97–105.

дії, аніж про значення одноактності, яке модифікує дію порівняно з багатоактністю⁷. В однократному значенні, як правило, вживаються імена, мотивовані результативно-тотивними, результативно-непроцесними та багатоактними дієсловами за наявності певних контекстуальних умов, наприклад, слів *этот, каждый, один*: «Каждый стон ее раздирал его душу, каждый промежуток молчания обливал его ужасом...» (О. Пушкін). Отже, одноактність в іменах дії не так часто, як у дієслові, маркована внутрішньослівно. Проте за наявності формальних показників (наприклад, суфікса *-ок*) вони позначають лише одноактну дію. Цей розряд девербативів взагалі можна вважати унікальним через те, що суто іменниковий суфікс аспектуально маркує іменну дію, до того ж цілком однозначно (слова *кивок* або *хлопок* у формі однини не здатні позначати кратну повторювану дію). Інші імена дії також можуть виражати одноактне або однократне значення, але тільки за наявності певних контекстуальних умов.

Діапазон значень інтенсивності — останнього компонента кількісної аспектуальності — у віддієслівних іменах дії є досить широким: від неповноти, послабленості дії «атенуативних» імен (*подкрашивание*) до значного вияву ознаки в «підсилювально-інтенсивних» (*разгул*). До того ж рівень словотвірної активності відповідних дієслів безпосередньо залежить від міри вияву цього значення в їх семантичній структурі: що вища інтенсивність дієслівного способу дії, то нижча його продуктивність щодо девербативів. Так, атенуативні дієслова утворюють 90 девербативів (*припудривание, надламывание, подсаживание*), інтенсивно-якісні — 35 (*натопливание, наработка*), інтенсивно-підсилювальні — 20 (*разогревание, распаривание*), інтенсивно-процесні — 14 (*выпытывание, выпрашивание*), підсилювально-інтенсивні — 7 (*разгар, раскрутка*), тривало-підсилювальні (*дозвонится*) іменників не мотивують узагалі, незважаючи на наявність імперфектних форм (*дозваниваться*). Певну роль у цьому, очевидно, відіграє той факт, що одночасно зі зростанням ступеня інтенсивності підсилюється емоційно-експресивне забарвлення дієслова. Проте вагомішим видається пояснення цих словотвірних лакун зростанням ознаки граничності в інтенсивних дієсловах, яка сягає максимуму в тривало-підсилювальних.

Одним із найважливіших складників аспектуальної характеристики дієслова є фазовість, тобто детермінація дієслівної дії за ознакою обмеженості процесу, наявності у нього часової межі в діапазоні від моменту виникнення до його завершення⁸. Спеціалізованим засобом вираження фазових значень у дієслові є починальний та фінітний способи дії, значення яких може вказувати на часову межу початку чи кінця дії (неevolютивний контактний тип) або на частину дії в її певній фазі (evolютивне значення з потенційною граничністю). Як показує аналіз мовного матеріалу, віддієслівні імена дії утворюються лише від дієслів з evolютивним починальним значенням (*зацветать*), до того ж, як правило, друга ланка дієслівного фазового ланцюжка, що вказує на момент переходу до стативного стану (*зацвети*), випадає: *зацветание* — ∅ — *цветение*; *запевание* — ∅ — *пение*. Виняток становлять каузативні іменники *зажигание* — *зажжение* — *жжение* (*горение*), які називають усі етапи виникнення дії. Однак у російській мові дуже мало починальних дієслів з evolютивним значенням (воно маркується імперфективною формою), наприклад, з префіксом *за-*, за даними О. М. Тихонова, їх налічується 30 пар⁹. Очевидно, саме цим фактором зумовлений низький відсоток утворення починальних девербативів. Так, аналіз усього масиву імен з префіксом *за-* виявив лише 16 субстантивних утворень з починальним значенням (при тому, що самих дієслів із зазначеними ознаками нараховується 898¹⁰). Від починальних дієслів з префіксами *вз-* (*воз-*) і *по-*, внаслідок їх переважно експліцитної граничності, девербативи взагалі не утворюються.

⁷ Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность... — С. 82.

⁸ Соколов О. М. Основы имплицитной морфологии русского языка. — М., 1997. — С. 128.

⁹ Тихонов А. Н. Способы выражения начинательного значения глаголов в русском языке // Тр. Узбек. ун-та. Новая сер. — 1959. — № 95. — С. 43–75.

¹⁰ Там же.

Значення завершеності, вичерпаності дії має в російській мові формальне вираження за допомогою приєднання до простих дієслів префіксів *от-* (*отлюбить*) і *до-* (*дожить*). Тут також спостерігаємо залежність між типом граничності дієслова і творенням іменників дії. Так, семантичною специфікою префікса *от-* є те, що більша частина маркованих ним дієслів позначає саму часову межу, момент припинення дії (*отзвучать*) і, відповідно, не мотивує імен дії за винятком кількох слів з імпліцитною граничністю: *отцветание, отжизвание* тощо. Семантика фінитивних дієслів з префіксом *до-* (фінально-комплетивних) дещо інша. В імперфективній формі вони позначають останню фазу дії, а не її межу, тобто їх граничність лише потенційна. Саме від них утворюється більша частина девербативів з фінитивною семантикою — 46 слів: *допевание, добывание, довершение*. Разом з тим фазове значення у мовленні передається не тільки (і не стільки) певним афіксом або лексичною одиницею. Воно є наслідком взаємодії цілого комплексу чинників. У принципі за допомогою засобів контексту в девербативі може бути виражене будь-яке фазове значення.

Таким чином, своєрідність імен дії у сфері вираження аспектуальної семантики виявляється при взаємодії значень фазовості, кратності, тривалості та інтенсивності із семантичною ознакою лімітативності. Лімітативність поєднує різні типи відношення дії до її межі, яка може бути зовнішньою та внутрішньою, реальною та потенційною, експліцитною та імпліцитною. Наявність зовнішньої межі в іменниковій дії, тобто актуалізація її граничності засобами контексту, є досить поширеною. Але реалізація у формі іменника внутрішньої (внутрішньослівної) межі зустрічає опір лексичного матеріалу, причому це значною мірою залежить від значеннєвого типу дієслівної граничності. Вона може бути результативною, тобто характеризувати дію, що спрямована на «появу певного результату, який відповідає природі самої дії»¹¹, виражати досягнення передбаченого результату. Наявність цього типу межі у семній структурі мотивуючого дієслова не перешкоджає процесу творення імені дії, яке легко успадковує цю семантичну ознаку. Вона, наприклад, актуальна для імен, мотивованих результативно-готивними (*включение, приход, наскок*), процесно-результативними (*подъём, возвращение*), результативно-пантивними (*стройка, побелка*) та іншими дієсловами загальнорезультативного способу дії.

Проте існують й інші типи граничності, які М. О. Шелякін, зокрема, об'єднує в групу кількісних, тому що вони здебільшого вказують на кількісно-часову межу тривалості дії. Саме вони є тією дієслівною ознакою, яка суперечить формі іменника і здатна зберігатися при транспозиції в ім'я лише в потенційному, імпліцитному вигляді. Усі змістові типи кількісної експліцитної реальної граничності дієслівної дії не поєднуються з іменниковою формою, а тому не допускають утворення віддієслівного іменника (у випадку багатозначності дієслова втрачаються при номіналізації). Це розглянуті нами 1) часова межа певної тривалості дії (взаємодія з ознакою тривалості), 2) часова межа початку або кінця дії (взаємодія з ознакою фазовості), 3) крайня межа інтенсивності (взаємодія з ознакою інтенсивності), 4) крайня межа повторюваності дії (взаємодія з ознакою кратності). Можливо, це явище зумовлене впливом категоріального значення іменника, тобто значення субстанції, для якого результативні семи є релевантнішими, ніж кількісно-часові ознаки, тому що ім'я генетично не пов'язане з часом.

(Черкаси)

PCHELINTSEVA O. E.

SEMANTIC POTENTIAL OF ACTION NOUNS IN THE ASPECTUAL SPHERE

The article is devoted to the analysis of deverbative noun through the prism of the verbal category of aspectuality, the education of the semantic potential of verbal names in the sphere of verbal aspect signs and the determination of restrictions in the sphere of deverbative formation from the verbs with aspect structure.

Key words: deverbative noun, aspectuality, lexical and grammatical semantics of the verb.

¹¹ Шелякин М. А. Категория вида и способы действия русского глагола.— Таллин, 1983.— С.163.